СЕКЦІЯ 8

СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ. ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

СТВОРЕННЯ ТИПОЛОГІЇ АУТСАЙДЕРСТВА ЯК РУХ ДО ПІЗНАННЯ ОНТИЧНОЇ СУТІ ФЕНОМЕНУ

CREATING A TYPOLOGY OF OUTSIDER AS A MOVEMENT TO KNOW THE ONTIC ESSENCE OF THE PHENOMENON

У статті запропонована типологізація аутсайдерства, побудована на загальнолюдських параметрах, що пройшли процес набуття «аутсайдерства» та є недостатніми чи спотвореними для нормального життя. Ці параметри у своєму сукупному поєднанні в особі аутсайдера призводять до соціальної симпліфікації або взагалі збою. Вони можуть бути в одному разі недостатніми, як це відбувається з рівнем активності, хоча саме активність є складним багатоаспектним феноменом, а континуум «пасивність-активність» – полем боротьби мотивів, де формуються дії людини та її поведінка. Також у межах цього поля може істотним чином змінюватися якість та стиль життя, формуватися основні риси аутсайдерського світогляду.

В іншому ж разі вони можуть бути тяжіючими до ускладнення аутсайдерства його інтравертованістю. Поставлено за мету, використовуючи типологізацію, показати, що загальнолюдські риси можуть мати чисто аутсайдерську інтерпретацію і сприяти посиленню аутсайдерських настроїв, що найчастіше трапляються в свідомості людини. Якщо рівень активності людини є недостатнім, то ми розцінюємо цю людину як таку, що схильна до аутсайдерства чи є аутсайдером за іншими ознаками, такими як інтравертованість, що робить рівень спілкування особи недостатнім та послаблює її комунікативні навички.

Типологізацію аутсайдерів складено за допомогою двох континуумів: «активність-пасивність» та «інтроверсія-екстраверсія», які утворили 16 типів, що дають змогу уявити аутсайдера в системі собі подібних. Було проведено опитування педагогів різних фахів, складено анкету, що містила 148 притаманних аутсайдерам психологічних параметрів, які потрібно було оцінити за п'ятибальною системою. Таким чином, із 148 рис було виділено 32 основних, серед яких проведено факторний аналіз. Результати цього аналізу описані в статті. В результаті факторного аналізу із 32 параметрів було утворено сім типів аутсайдерів, описаних у статті, що доповнюють загальну типологію аутсайдерства.

Ключові слова: типологізація аутсайдерства, соціальна симпліфікація, континуум

«активність-пасивність», континуум «інтровертованість-екстравертованість», аутсайдер з опором, аутсайдер без опору, ображений та добровільний аутсайдер.

The article proposes a typology of outsiderism, built on the universal human parameters that have passed, the process of acquiring "outsiderism" and are insufficient or distorted for normal life. These parameters in their combined combination in the person of an outsider lead to social simplification or failure. They may in one case be insufficient, as is the case with the level of activity, although activity is a complex multifaceted phenomenon, and the continuum "passivity-activity" is a field of struggle of motives, where human actions and behavior are formed. Also, within this field, the quality and style of life can change significantly, the main features of the outsider worldview can be formed.

In another case – contributing to the complication of outsiderism by his introversion. The aim is, using typology, to show that universal traits can have a purely outsider interpretation and help to enhance the outsider moods most common in human consciousness. If a person's level of activity is insufficient, then we regard this person as one who is prone to outsiderism, is an outsider on other grounds, such as introversion, which makes a person's level of communication insufficient and weakens his communication skills.

The typology of outsiders is compiled using two continua: "activity-passivity" and "introversion-extraversion", which formed 16 types, allowing to present the outsider in a system of their own kind. A survey of teachers of different specialties was conducted, a questionnaire containing 148 inherent in outsiders, psychological parameters, which had to be assessed on a five-point scale. Thus, out of 148 traits, 32 main ones were identified, among which factor analysis was performed. The results of this analysis are described in the article. Of the 32 parameters, seven types of outsiders were formed, described in the article, which complement the general typology of outsiders.

Key words: typology of outsiders, social simplification, activity-passivity continuum, introversion-extroversion, an outsider with resistance, an outsider without resistance, an insulted and voluntary outsider.

УДК 316.663

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.17.28>

Анцибор А.І.

к.психол.н., доцент,
доцент кафедри психолого-педагогічної
освіти та соціальних наук
Вінницька академія неперервної освіти

Хамська Н.Б.

к.пед.н., доцент кафедри педагогіки
і професійної освіти
Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла
Коцюбинського

Постановка проблеми. Проблематика типології аутсайдерства відома ще з часів Давньої Греції [1]. Створюючи типологізацію аутсайдерів, доходимо висновку, що її можна викласти в таких положеннях: всі аутсайдери здатні виявляти різну, хоча й недостатню, активність, яка в своїх помірних показниках може обернутися повною пасивністю, отже, континуальний ряд «активність-пасивність» може бути покладений в основу цієї типології. [7, с. 247]. Проблематика, пов'язана з цим напрямом, є доволі актуальною для суспільного життя, адже саме від рівня активності залежить ступінь самореалізації як людини зокрема, так і соціуму загалом. Здебільшого активність особистості може бути спрямована на покращання власного або соціального благополуччя, перемену свого життя. Можливо, на посилення свого впливу в соціумі, в будь-якому разі вона буде мати яскраве соціальне забарвлення. Отже, активність є складним багатоаспектним феноменом, а континуум «пасивність-активність» – полем боротьби мотивів, де формуються дії людини та її поведінка. Також у межах цього поля може істотним чином змінюватися якість та стиль життя, формуватися основні риси аутсайдерського світогляду. На нашу думку, типологізація могла б бути розроблена на основі принципу «активність-пасивність» як своєрідного критерію соціального життя. На нашу думку, цей ряд може бути представлений у вигляді певної градації, що починається з активності недостатньої, притаманної аутсайдеру, і закінчується пасивністю настільки значущою, що може суперечити не лише соціальному, але й життєвому процесу.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження створення типології аутсайдерства як руху до пізнання онтичної суті феномену.

Виклад основного матеріалу дослідження. Активне аутсайдерство притаманне людям, які, попри незадовільні результати своєї діяльності та негативну їх інтерпретацію в свідомості, зберігають життєву ритмічність, мобільність, все таки ставлять перед собою нові цілі й намагаються їх досягти, якимось чином виправити становище навіть тоді, коли це не призводить до бажаного результату. Активність падає тоді, коли втрачається енергія дії внаслідок чисто психологічних причин (розчарування, втрата віри, різного роду фрустрації), настає апатичне сприйняття екзистенції, що оточує на основі домінуючих негативних експектацій. Можна зафіксувати пониження цього параметру протягом певного періоду як наслідок зміни психологічного стану. Активні аутсайдери зазвичай скаржаться на несприятливість, невезіння, ряд невдач у своєму житті.

Пасивним аутсайдерство можна вважати тоді, коли має місце слабка реакція на все, що

відбувається, з'являється байдужість й відчуженість, людина втрачає можливість активно реагувати на події й давати їм адекватну відповідь. Зростання пасивності призводить до повної бездіяльності та зневіри. Аутсайдер впадає в стан апатії, вважає своє життя проганим, не бачить можливості щось виправити.

Наступним принципом може бути континуум «інтроверсія-екстраверсія», оскільки ця диференціація має особливе значення для осіб з аутсайдерською свідомістю. Ці протилежні установки К.Г. Юнг називає протилежними механізмами. «Зовнішні обставини та внутрішня диспозиція дуже часто сприяють роботі одного механізму на збиток іншому. Зрозуміло, що це призводить до переваги в роботі одного механізму. Якщо такий стан через певні причини стає домінуючим, то внаслідок цього й виникає тип. Типологічна установка – це відносна перевага одного механізму» [7, с. 56–57].

З погляду типів важливо, ким є суб'єкт – самозаглибленою інтравертованою істотою (в такому разі її аутсайдерство наче підсилюється та драматизується схильністю до самоаналізу та соціального порівняння, як це видно в процесі аналізу глибинних інтерв'ю аутсайдерів) чи екстравертом, що більш сприятливо в процесі позитивної трансформації аутсайдерства та може вважатися його полегшеним варіантом, оскільки в такому разі є підвищеною комунікабельність, в деякому розумінні, відкритість людини. Таким чином, ряд «інтроверсія-екстраверсія» частково може свідчити про інтровертивний рівень буття аутсайдера, що можна вважати його обтяженим варіантом, та рівень екстравертованості може інтерпретуватися як полегшений варіант, що більше піддається корекції. Таким чином, ряди «активність-пасивність», «інтроверсія-екстраверсія» можуть вважатися рисами, не лише властивими феномену аутсайдерства, а й такими, на які можна брати за основу в процесі типологізації.

Більшість представників досліджуваного феномену можна розділити на такі підтипи:

– *аутсайдери з почуттям образи* – люди, які в своїй екзистенціально-поведінковій сфері керуються емоціями образи й мають світогляд знехтуваної ображеної людини, вони висловлюють протест і часто дають зрозуміти, що заслуговують на кращу долю, рівень життя, суспільний статус тощо. Виникає запитання: на кого чи на що вони ображаються? Спектр відповідей може бути доволі широким. В цю категорію можуть потрапити батьки, родичі, сусіди, начальство й навіть Бог і доля. Іноді складається враження, що розчарування та образу вони висловлюють на адресу цілого світу. Ми зачисляємо їх в категорію «з образою», акцентуючи увагу на основному їх почутті;

Соціально-психологічні типи аутсайдерства

№	Локус	Активний	№	Пасивний
1	Інтроверт	Активний, з образою	9	Пасивний, з образою
2	Інтроверт	Активний, без образи	10	Пасивний, без образи
3	Інтроверт	Активний, з опором	11	Пасивний, з опором
4	Інтроверт	Активний, добровільний	12	Пасивний, добровільний
5	Екстраверт	Активний, з образою	13	Пасивний, з образою
6	Екстраверт	Активний, без образи	14	Пасивний, без образи
7	Екстраверт	Активний, з опором	15	Пасивний, з опором
8	Екстраверт	Активний, добровільний	16	Пасивний, добровільний

– *аутсайтери без почуття образи* мають вигляд людей, що примирилися зі своєю долею, приймають її, їм не відоме або відсутнє почуття ремствування на когось або на щось. Вони справляють враження задоволених або таких, що примирилися з наявним положенням речей (на нашу думку, ця група аутсайдерів найближча до маргіналів) і вони приймають життя таким, яким воно є насправді, на їх думку. Вважаючи себе реалістами, вони залишаються аутсайдерами, оскільки створили сферу власного світобачення з обмеженими бажаннями, редукованими установками, спрощеними життєвими цілями;

– *аутсайтери з опором* як одну із основних мають установку чинити опір всьому, що, на їх думку, проти них, вони заявляють, що будуть боротися доки є життєві сили й ніколи не здадуть позицій. Проте їхні дії є недостатніми чи невіддалими для вирішення проблем часто компенсаторного характеру, вони займають не завжди адекватну позицію, виявляють неспроможність «вирівняти ситуацію» і залишаються аутсайдерами, переживаючи «своє невезіння».

– доволі цікавий та широко розповсюджений тип *добровільного аутсайдера*. Це люди, що з певних причин, свідомо чи несвідомо, зупинили свій соціальний розвиток (соціальний поступ), створили власний ареал для існування (фізичний чи психологічний) і живуть, на їхню думку, простим і невибагливим життям. Вони розуміють, що могли б більше зробити для суспільства й для самих себе та свідомо самоусунулись з певних мотивів (незгода із суспільством, протест тощо) та перебувають у пасивному стані. Вони наче визнають світ, проте з різних причин не бажають брати участь у його справах. Можна подати інформацію у вигляді таблиці, що відображає отриманих таким чином 16 типів аутсайдерства (табл. 1).

Такий підхід дає можливість, орієнтуючись на зображену схему, здійснити синкретичний погляд на проблему – визначити місце конкретного аутсайдера серед йому подібних в заданій системі координат.

На цьому ґрунті було проведене опитування педагогів різних фахів. Було складено анкету, що містила 148, на наш погляд, притаманних вищевказаним аутсайдерам психологічних параметрів, які потрібно було оцінити за п'ятибальною системою. Опитування було доволі довгим та важким, оскільки педагогам не завжди вистачало так би мовити інтуїції в когнітивному процесі та терпіння для здійснення оцінки довгого переліку аутсайдерських параметрів. Мала місце халатність у відповідях, пропуски певних значущих одиниць, вибірковість, нечіткість, які все ж вдалося подолати, заповнивши прогалини, слідкуючи за процесом відповідей, щоб отримати більш-менш чітку картину. Слід визнати, що для педагогів таке опитування виявилось заважким. Однак слід визнати, що вчителі, як фахівці психолого-педагогічного спрямування та активні члени своїх громад, виступили тут у ролі експертів, здатних оцінити характер і поведінку осіб, яких із високим рівнем імовірності можна визнати аутсайдерами.

За результатами опитування виділено 32 ознаки, наявність яких в оцінюваних осіб визначено більш як на 3 бали.

У просторі цих ознак проведено факторний аналіз, у результаті якого виділилися сім факторів із загальним вкладом у дисперсію 51,4%. Зміст факторів відображає основні типи аутсайдерства в уявленнях опитаних учителів.

Таблиця 2

Метод виділення факторів

Компонен.	Початкові власні значення		
	Всього	% дисперсії	Суммарний %
1	5,072	15,849	15,849
2	3,069	9,592	25,440
3	2,330	7,280	32,720
4	1,774	5,545	38,265
5	1,579	4,933	43,198
6	1,402	4,382	47,580
7	1,226	3,831	51,410

Якщо зіставити зміст 16 типів, що були утворені за допомогою теоретичної моделі, і тих, які склалися за факторним аналізом, то будуть отримані деякі подібні риси, зміст яких вважаємо за потрібне проаналізувати. Перший тип – *інтроверт активний, з образою* – характеризується таким збігом рис: має схильність до звинувачень, сумнівається в собі, має відчуття провини, тривожний, переконаний у своїй правоті.

Перед нами вимальовується портрет людини, яка в своїх бідах звинувачує оточення чи зовнішні чинники, не вірить в свої можливості, хоча відчуває, що в такому становищі є також і власна провина, від чого її супроводжує постійне почуття тривоги, але, врешті-решт, зберігає свою активність і почуття образи, оскільки впевнена, що жила за правилами й не заслуговує на подібну долю.

Другий тип – *інтроверт пасивний, з образою* містить в собі риси передусім вразливості, також має схильність до звинувачень, що спостерігалось в попереднього типу, болісно переживає поразки, схильний ображатися на інших. Цей тип, згідно із опитуванням, містить риси, подібні до першого типу, виключаючи активну позицію, проте зберігає образу на всіх можливих й неможливих винуватців свого поганого життя.

Третій тип – *інтроверт активний, без образи* – схильний жити своїм індивідуальним життям, виявляти недовір'я до оточення, хоча й не засуджувати при цьому себе та інших. У нього також виявляється можливість приймати життя таким, як воно є, або здається йому, що воно саме таке, й при цьому цей тип має здатність виявляти інтелігентність як поведінкову норму. При цьому йому здається, що він живе таким життям, на яке заслуговує.

Портрет четвертого типу, *інтроверта пасивного, без образи* – виглядає досить неповним, оскільки педагоги концентруються лише на самозаглибленості суб'єкта та його безініціативності як основних рисах цього характеру. Інтровертований характер виявляється нахилом до самозаглиблення, а аутсайдерський світогляд – безініціативністю.

У п'ятого типу – *інтроверта активного, з опором* – педагоги відмітили лише такі риси, як самозаглибленість та неспокійність, що мало співпадає з теоретичною моделлю, хоча й підкреслює схильність до внутрішнього життя та тривожність вищезначеного типу.

Шостий тип – *інтроверт пасивний, з опором* – характеризується самозаглибленістю, невмінням доводити всі справи до кінця, проте відмічають в ньому почуття гідності, що робить його відмінним від інших типів.

Сьомий тип – *інтроверт активний добровільний* – був охарактеризований такими рисами, як працелюбність, самозаглибле-

ність, невміння доводити справи до кінця та доброзичливість до інших людей. Ця психологічна структура вибірково могла б характеризувати людину такого ґатунку, хоча кількість рис недостатня для його окреслення.

Восьмий тип – *інтроверт пасивний добровільний* – характеризується трохи чіткіше. Для нього характерні такі риси, як доброзичливість, схильність приймати життя таким, яким воно є, задовольнятися ситуацією, що склалася. Представник цього типу любить вільний час та свідомо уникає певних видів діяльності. Таку людину можна було б собі уявити, оскільки трохи повнішим виглядає перелік її параметрів.

Дев'ятий тип – *екстраверт активний, з образою* – характеризується сумнівами в собі та почуттям гідності, що є доволі логічним та також недостатнім для цього типу.

Десятий тип – *екстраверт пасивний, з образою* – характеризується сором'язливістю, болісним переживанням своїх поразок, вразливістю (сором'язливість та вразливість можуть добре поєднуватися в певній особі), схильністю до звинувачень, схильністю ображатися і цьому типу притаманне постійне почуття образи. Тут намальована деяка скупа схема людини, штрихів з якої вистачить для відособлення цього типу в реальному житті. Ми наче не бачимо всього портрету, однак маємо можливість помічати його виступи та гострі вузли, що є його найтиповішими ознаками.

Одинадцятий тип – *екстраверт пасивний, без образи* – містить у собі такі риси: доброзичливість, свідоме уникання певних видів діяльності, товариськість. Цих рис мало для уявлення типу.

Дванадцятий тип – *екстраверт активний, без образи* – характеризується доброзичливістю, недовірливістю, товариським ставленням до людей, при цьому він не має звички засуджувати себе та інших, не завжди визнає помилки.

Ці риси дають нам уявлення про людину, що характеризується етимологічно антагоністичними рисами доброзичливості та недовірливості, в чому можна вбачати деяке роздвоєння особистості та параметри соціальної ексклюзії.

Тринадцятий тип – *екстраверт активний, з опором* – характеризується в уявленнях педагогів лише однією рисою – працелюбністю. За допомогою цього параметру підкреслюється респондентами деяка активність людини, що має здатність опиратися аутсайдерським світоглядним засадам і є аутсайдером ніби не до кінця, адже здатен чинити опір цьому соціальному явищу.

Чотирнадцятий тип – *екстраверт пасивний, з опором* – характеризується впертістю, нездатністю завжди доводити справу до кінця, також він схильний до істерики, що додає нових імпульсів його аутсайдерському характеру.

Для п'ятнадцятого типу – екстраверта активного добровільного – притаманне почуття товариськості, він працелюбний, проте не завжди доводить справу до кінця, що і є його основною аутсайдерською рисою.

I, нарешті, шістнадцятий тип – екстраверт пасивний добровільний – містить у собі властивість задовольнятися ситуацією, що склалася, він любить вільний час, любить зволікати, швидко розчаровується та є мовчазним. В цьому разі ми отримуємо певну схему людини, яку влаштовує рівень життя, приваблює наявність вільного часу, можливо, свободи, проте яка є розчарованою та відлюдькуватою.

Сім факторів, визначених серед 32 рис, окреслених вчителями, мають таку структуру:

– *перший тип «Ображений істерик»* характеризується рисами: схильний до істерики (.599), притаманне почуття образи (.592), живе своїм індивідуальним життям (.584), не завжди доводить справу до кінця (.529), має схильність до звинувачень (.527), недовірливий (.526), самозаглиблений (.516), безініціативний (.510), мовчазний (.481), неспокійний (.477), сумнівається в собі (.460), любить зволікати (.459), схильний ображатися (.455), не завжди визнає помилки (.453).

– *другий тип «Компанійський трудяга»* має риси: товариський (.610), працелюбний (.604), доброзичливий (.600), з почуттям гідності (.575), болісно переживає поразки (.483), інтелігентний (.463).

– *третій тип «Нахабний вимагач»*: переконаний у своїй правоті (.655), сором'язливий (-.549), має схильність до звинувачень (.530).

– *четвертий тип «Простодушний розкошелюб»*: любить вільний час (.554), не засуджує себе та інших (.546), вразливий (.492), схильний приймати життя таким, як воно є.

– *п'ятий «Тривожний егоїст»*: тривожний (.460), з почуттям гідності, недовірливий (.342).

– *шостий «Невибагливий нероба»*: задовольняється ситуацією, що склалася (.460), інтелігентний (-.347), свідомо уникає певних видів діяльності.

– *сьомий «Упертий самолюб»*: впертий (.483), має відчуття провини (-.372), швидко розчаровується (-.326).

Висновки з проведеного дослідження. Типологізація аутсайдерів була складена з використанням двох континуумів: «активність-пасивність» та «інтроверсія-екстраверсія», які утворили 16 типів, що дають змогу уявити аутсайдера в системі собі подібних.

Було проведено опитування вчителів, де із 148 рис було визначено 32, притаманних аутсайдерам з погляду педагогів, що виступили в ролі експертів. Ці 32 риси були більш-менш рівномірно розподілені серед утворених 16-ти типів.

В результаті факторного аналізу із 32 параметрів було утворено сім типів аутсайдерів, описаних в статті, що доповнюють загальну типологію аутсайдерства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мыслители Греции. От мифа к логике: Сочинения. Москва : ЗАО Изд-во ЭКСМО-Пресс, Харьков : Изд-во Фолио, 1999. 832 с.
2. Овчаренко А.Д. Интегративный типологический подход к изучению личности в практике подготовки оперативных работников. URL: <http://www.law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1313216> (дата звернення 14.08.2019).
3. Орлова Н.А. Типология героев С. Довлатова. URL: https://www.pglu.ru/upload/iblock/656/uch_2009_vii_00038.pdf (дата звернення: 15.08.19)
4. Прокофьева Т. Психологические типы К.Г. Юнга. URL: <http://www.socionics.ru/ung.htm> (дата звернення: 13.08.19).
5. Студенческая библиотека Социальное аутсайдерство. URL: <https://students-library.com/library/read/58643-socialnoe-atsajderstvo> (дата звернення 14.08.19)
6. Штак С.В. Особенности социально-психологической адаптации представителей различных групп социальных аутсайдеров. URL: <http://www.dissercat.com/content/osobennosti-sotsialno-psikhologicheskoi-adaptatsii-predstavitelei-razlichnykh-grupp-sotsialn#ixzz4hVapaR5J> (дата звернення 14.08.2019).
7. Юнг К.Г. Психологические типы : [пер. с нем.] / Карл Густав Юнг. Москва : АСТ ; ХРАНИТЕЛЬ, 2008. 761 с.